

Copyright © by Gordana Kuić, 1991
Copyright © za ovo izdanje Alnari d.o.o. 2009

ISBN 978-86-7710-424-5

*Čvat lipe
na Balkanu*

GORDANA KUIĆ

alnari
PUBLISHING

Beograd, 2009.

NAPOMENA AUTORA:
*Roman je zasnovan na
autentičnim događajima
i ličnostima.*

Mom ocu,
Metodiju Kuiću

PROLOG

GODINA 1945, 20. MAJ

Trinaestogodišnji Aleksandar Saša Poljanski mlađi, sin doktora prava i trgovca Aleksandra Poljanskog starijeg i lepe Grete Bauer, bivše operet-ske pevačice a kasnije glumice zagrebačkog Narodnog kazališta, krenuo je sa školskim drugovima na izlet, prvo na Topčidersko brdo, pa u Milošev konak.

Godine 1941. Sašini roditelji pobjegli su od ustaša iz Zagreba, njegovog rodnog grada, iz dva razloga: Aleksandar stariji bio je Srbin, a Greta Bauer Jevrejka. U Beogradu Saša je upisan u Drugu mušku realnu gimnaziju, ali tokom ratnih godina pohađao je školu kad je mogao, a ispite polagao gde bi se profesori sakupili – u parohijskoj kući na Torlaku ili negde u Kumodražu. Za malog Sašu „prava“ škola sa svakodnevnom nastavom, koja je proradila u februaru 1945. godine, predstavljala je radostan događaj. Odmah su ga upisali u gimnaziju u Krunskoj ulici, koja je nešto kasnije nazvana Ulicom proleterskih brigada.

Iako su u Beogradu živeli već četiri godine, Saša je zadržao zagrebački način govora, kome su se drugovi u školi rugali kad god bi stigli. U tom zaćikavanju nije bilo mržnje, ali je Saša katkad krišom otplakao svoj različiti izgovor kojeg se nikako nije mogao osloboditi.

Majsko jutro, meko i prijazno, sačekalo je dečake povetarcem ispod sočnog lišća ogromnog razgranatog platana kod Miloševog konaka, gde su se zaustavili da doručkuju.

Aleksandar mlađi, čist, ispeglan i uštirkan – pravo „gospodsko“ dete predratnog buržuja – da li usled tihe blagosti godišnjeg doba ili zbog cvrkuta ptica skrivenih među bogatim krošnjama, tek tog jutra nije bio na udaru „progresivnijih“ snaga svog razreda, pa je odahnuo i u miru jeo tanki sendvič. Ali ne zadugo, jer odjednom jedan stariji dečak, vođa kampanje protiv Saše uzviknu: – Slušajte ovo!

Zatim zastade udubivši se u novine koje je listao, pa povika još glasnije upirući prstom u Sašu koji se skameni i prestade da žvače: – Čujte i počujte! Evo šta piše u današnjoj „Politici“! Ma, ja sam vam govorio, drugovi, da je ovaj ovde mutljivina, pravi izdanak prljavog kapitalističkog društva i da se s njim ne treba družiti! Dakle, ovako: pod naslovom „Podizanje hotelske industrije u službi okupatoru“, kaže: „Na osnovu dokumenata iz zaplenjene neprijateljske arhive i drugih dokaza, Komisija je utvrdila ove činjenice: pod jedan, da je okupator s jedne strane pristupio reviziji i likvidaciji velikog broja postojećih preduzeća čiji mu rad nije odgovarao, a s druge strane, mogla su biti osnovana nova društva samo sa njegovim naročitim odobrenjem; pod dva, da je za vreme okupacije, uz dozvolu okupatora osnovano 21.1 1942. A. D. za hotelsku industriju, Beograd; pod tri, da je Društvo od okupatora dobilo u zakup prostorije hotela 'Moskve' (tada 'Srbija') da ga uredi za potrebe smeštaja 60 važnih nemačkih vojnih lica na prolazu kroz Beograd; pod četiri, da je preduzeće stavilo do znanja Bank... fr... fer... ajnu – sricao je – hm... da mu je za potrebe nemačkih klijenata Generalni opunomoćenik za privredu u Srbiji stavio na raspolaganje jedan vagon kondenzovanog mleka...“

– Ama, šta nas gnjaviš! – prekide ga jedan vršnjak ustajući. – Kakve to veze ima s nama?

– Ćut', sed' dole i slušaj dok raskrinkavam neprijatelja! – odbrusi čitač takvom silinom da se mali vrati na svoje mesto. – Dobro, da skratim – nastavi vođa i nakašlja se značajno – „Iz svega ovoga proizlazi“, kaže se dalje, „da je ovo Društvo primilo na sebe ulogu uređenja gornjeg čisto nemačkog hotela i kafane za zbrinjavanje okupatora; da u želji da iz toga izvuče profit nije prezalo ni od kakvih pomoći okupatora. Na osnovu svega izloženog, Državna komisija utvrđuje i oglašava za ratne zločince“ – ovde dramatično zastade – „pomagače neprijatelja po ekonomskoj liniji i *eksploatore porobljene narodne radne snage* predstavnike A. D. za hotelsku industriju Beograd i to: rukovoditelja Andreja Savića, potpredsednika Ivana Rogoza, kao i druge članove, Marka Koraća...“ A sad slušajte ovo: „i

Cvat lipe na Balkanu

Aleksandra Poljanskog“... A, šta kažete?! – ubaci pobedonosno, pa nastavi:
– „Komisija smatra da imenovani za ovo delo moraju biti kažnjeni.“

Nastao je tajac. Saša je i dalje nepomično sedeo punih usta, dok su ga drugovi posmatrali s nevericom i gnušanjem.

– Nije istina! – promrsi najzad.

– Šta nije istina, lažove! – dreknu politički svesni kolovođa. – Hoćeš da kažeš da naše novine lažu?!

– Ua! Ratni zločinac! Ua! Krvopija! Uaaa! – Aktivista povede, a ostali prihvatiše. Nekolicina skočiše na noge: – Smrt fašizmu! Smrt izdajnicima!

Onaj što je sedeo najbliže Saši zaurla: – Živela radnička klasa! – pa ga zviznu po ustima iz kojih ispade polusažvakani zalogaj.

Mada uzdrman, Saša je i dalje sedeo uspravno, pokrivajući šakom usta iz kojih je potekla krv.

– Moj tata nije izdajica... nije...

Dreka ostalih nadjača Sašin šapat.

Tada se pojavi drugarica nastavnica.

I

PRAZNICI POD PRISMOTROM

– Mamice, 'de je tatko? Nema ga ni danas ni juče... ma, nema ga dugo! – Suznih očiju pitala je mala Vera majku te vrele nedelje, kao i svakog jutra posljednjih mesec dana. – Nema ga, nema! – mrmljala je kenjkavo i vrtela glavom tresući svetle uvojke. – Ocu mog taticu jedinog... Kad ce doci?

– *Prestu, prestu, linda mija*, brzo, brzo, lepoticice moja. Pa, imaš mene. Zar ne voliš svoju mamili? Tata je otišao u Bor...

– A šta je to Boj? – tepala je.

– To je rudnik đe se kopa bakar, i njemu je tamo sasvim fino. Ja ću ga ubrzo posjetit pa ću ti pričat kako sam putovala. A on ti je, mala moja, živ i zdrav, čvrst i žilav!

– I ja sam cvista i zijava! – potvrdi Vera automatski i podiže ruku da pokaže mišicu, ali je to ne odvratilo od prethodne teme, pa nastavi plačljivo: – Citaj pismo! Citaj, aji sve!

– Evo, srce moje, evo! – požuri Branka uzimajući prvo Markovo pismo iz borskog logora „Jug“, s pečatom vojne cenzure.

– „Draga moja Branka, milo moje dijete i draga Riki“ – čitala je – „dozvoljeno nam je da se javimo dva puta mjesečno sa vaša dva odgovora. Posjete će takođe biti uskoro dozvoljene. Pakete možete slat poštom po dva kilograma (uz svaki paket i popis poslatih stvari). S tim nemojte žuriti. Inače, ovdje je dobro. Visina 5.600 m, dani topli, a noći hladne. (Pošalji mi džemper, Brankice.) Podsjeća me na Sarajevo. Bio sam na pregledu i izgleda da ću dobit spoljni rad, a ne u jami. Šećera u krvi sam imao samo u tragu, a nadam se da će uz ovu hranu potpuno nestati. Samo da i ja ne

nestanem sa njim (*šala lazum!* – šalim se!). Uskoro ću radit na svježem zraku, umorit se i spavat kô top. Nemojte za mene brinuti. Jedva čekam da mi pišete šta se je desilo iza mog odlaska. Ovdje je mnogo bolje nego u zatvoru na Banjici, a i Banjica je bila bolja nego kad smo bježali od bombardovanja. Šta radi moje srce, moja premila kćerkica?“ – Vera zapljeska ručicama. – „Je li te sluša? Ona je najbolja curica na svijetu...“ – Branka preskoči opasku „samo da nam dijete ne ostane gladno“. – „Da li me traži i pita za mene?“

– Jeci: pitam!

– Svakako, čim ga vidim – odvrati Branka i začuta, jer je Marko dalje pisao: „Gledaj kako znaš da dijete što manje osjeti moje izbivanje. Pazi je više nego prije, ako je to moguće. Glavno je da bude zdrava i vesela. O tebi, sunce moje, neću ni govorit. Znam kako ti je, ali ne zaboravi obećanje da ćeš bit junak. Sve će proći i mi ćemo opet bit skupa i sretni.“

– Citaj jos!

– Poljubi moju malu lopovčinu tri puta – izmišljala je Branka – jednom u obraz, jedanput u nos, a jedanput u uho!

– A sto on ne dodze da me pojubi?

– Ne može, jer je sad na mjestu sa koga se ne izlazi kad se hoće.

– A ako vise nikad ne dodze?

– *II Dijo no mi de, kerida! Komu puedis dizir estu?* Ne dao Bog, milo moje, kako to možeš kazati? Tata će se vratit za nekoliko dana i... i donijet jednu lijepu lutku svojoj curici.

– A sta je to lutka?

Branka se uzgrize za usnu.

– Njemačka kapitulirala, svijet se uzbuđuje oko Trsta, održana prvo-majaska parada u slobodnoj prijestolnici, liječi se ranjeni Beograd, gradiće se prvi giganti Petoljetke, a dijete ne zna šta je lutka – umeša se Riki koja je dotad ćutke pratila razgovor. – *Ah, kerida mija ermanikja*, ah, mila moja sestrice, kakva tuga! – Onda se okrenu nećaki: – Lutka je, *linda mija*, lijepa moja, igračka: jedna djevojčica sa kojom ćeš se igrati i koja će ti praviti društvo kad smo mama i ja zauzete, i nemamo vremena s tobom razgovarat. Dobićeš je, vala, đe puklo da puklo!

– Joj, tetice, fino! – ciknu Vera i poče da skakuće.

– Riki, nemoj joj obećavat kad znaš...

– *No se nada i no keru saver*, ništa ne znam i neću da znam! – odvrati Riki ljutito, pa nastavi na latinu* da ih Vera ne bi razumela. – Sašiću joj lutku od moje stare haljine...

– To ti je jedina...

– Neka. Napuniću je nečim... imamo one vate... nek se dijete igra do mile volje. Svidjet će joj se, jer nema drugih za uporedit.

Vera je veselo trčkarala po sobi, ali se zaustavi kada začu zvono na vratima.

– Ja ću – reče Riki.

Ubrzo do sobe dopreše njeni oduševljeni usklici: – Dragù! Vladetoooo Dragutinovićuuuuu! Joj, gdje si, bolan ne bio, moj predratni družo najsladi i najdraži! Kakav si mi sad poslije rata?! Ama, ljepši nego prije, jašta!

Hodnik je odzvanjao od Rikičinog podvriskivanja kao i od Dragovog sonornog baršunastog baritona, koji je nekoliko decenija oduševljavao beogradske obožavateljke pozorišne umetnosti i glumačke lepote.

– Rikice! Rikčić! Lutkice! Tu si, vratila si se! Nisi im se predala! Zavarala si trag, balerince najmanja! Znao sam, znao!

Susret je bio tako buran i praskav da su susedi izašli da vide kakva se to nezgoda događa kod Koraćevih.

Najzad, unevši je u stan, na rukama, Dragu ispusti Rikicu iz zagrljaja, malo se udalji, i ozbiljno se zagleda u nju. – Ček da vidim mladu Salomovu: tu su blistave oči, crveni obrazi, dugme od nosa, usne deblje nego ikad...

– Tu je i poneka sijeda i bolovi u kuku... – ubaci Riki.

– Ali – prekide je Dragu – i najlepše noge na kugli zemaljskoj!

Mala Vera posmatrala je scenu sa ozbiljnim čuđenjem, pa kada je uzbuđenje prošlo i Dragu najzad ušao u trpezariju i pogledao je, ona se bez ustručavanja nasmeši i pokloni, napravivši mali „reverans“ kao što ju je teta Riki naučila.

– Al' si ti lepa i slatka devojčica! A kako se zoveš?

– Inda. – Branka i Riki se začuđeno pogledaše. – A ti? – nastavila je slobodno, naviknuta da razgovara sa starijima. Osim Adrijane nije imala ni jednu drugaricu svojih godina.

– Ja se zovem čika Dragu.

– Djagu.

– A čika?

* Pretklasični španski, jezik sefardskih Jevreja

– Cika i teta su pjavi jod... a ne kobajagi... – reče Vera, pa se okrenu Riki za pomoć.

– To je moja teorija. Ja sam joj, brate, tetka, a ne neka susjetka – objasni Riki.

– Uh, što si ti pametna i govoriš kao odrasla. A kako si ono kazala da se zoveš?

– Inda.

– Inda? Zanimljivo ime...

– To je *jepa*... Ja sam i Veja, a Inda mi se više sviđa! – Klimnu glavom i dodade ozbiljno: – Tako me svi zovu.

– Aha! Sad shvaćam – umeša se Branka. – Stalno joj govorim *linda mija*, lepotice moja... I niko je, osim mene, tako ne zove.

Ali, od tog dana Veru su prozvali Inda, a ona je rado objašnjavala svoj nadimak svakome ko bi ispoljio radoznalost.

– Dakle, Inda, ti stvarno svašta znaš – nastavi Dragu.

– Ja igjam i bajet i pevam – ponosno je kazala gledajući Riki.

– 'Ajde, otpjevaj nam nešto, *kerida*, mila.

Inda je odmah počela: „Bjanka, je' ti mozda jodno mesto Sajamanka, je' kao Ciganka si ti! Bjanka, puna vatje vitka, gipka, tanka, tvoja vjeja kiva vji!“

– Bravo! Bogami, pesma kao da je napisana za tvoju mamu Branku! – reče Dragu pa izvadi nešto iz džepa, čučnu pored Vere i pruži joj jedan paketić.

– Faja! – reče Inda i pogleda teta Rikicu. Ova joj dade znak da može da ga otvori, a zatim upita Dragu: – Otklen ti čokolada?

– Pravo iz kofera jedne švajcarske dame, završila nekim čudom kod mene – odvrati Dragu uz obešenjački osmeh.

– Aha, razumijem – uzdahnu Riki i klimnu glavom.

– A sta je to? – oglesi se Inda pažljivo pipajući smeđu tablu, koja se pomalo lepila za prste.

– To je čokolada. Vrlo je ukusna i deca je mnogo vole. Probaj – reče Dragu.

Inda odlomi parče zagledajući ga sumnjičavo, pa ga sa dosta oklevanja stavi u usta i poče da žvaće, a zatim joj se lice ozari: „Mmm, sto je fino!“ promrmlja obilujući se, pa otrča u kuhinju da pokaže mami šta je dobila, i da je obavesti da joj je Dragu najmiliji gost.

Tako je predratni ljubavnik na sceni Narodnog pozorišta, a Rikičin prisni prijatelj, postao rado priman posetilac u kući Korać-Salom. Često je navraćao i uvek donosio novosti iz grada, što je radovalo i Rikicu koja je malo izlazila jer je teško hodala, i Branku koja je napuštala kuću samo da nabavi hranu.

Dragu je prikazivao tekuće događaje na samo njemu svojstven lepršav i duhovit način. Pričao im je o svojoj režiji „Proste devojke“ od sovjetskog pisca Škvarkina na sceni Beogradskog rejonskog pozorišta u zgradi na Vračaru, i tvrdio da bi cenu karata od 80 do 200 dinara trebalo povećati za nekoliko puta, jer je premijera bila zakazana za 6. april, pa bi svako morao da bude srećan što sedi i na najlošijoj predstavi na dan kada je pre samo četiri godine bežao od bombi. Raspredao je o neobičnim postavama „Boema“, „Toske“ i „Hajduk Stanka“ u Narodnom pozorištu i još neobičnijoj publici, oponašajući predstavnike svake karakteristične grupe. Ili bi zadihan uleteo u kuću i odglumio beogradske industrijalce Luku i Mihajla Mišića i Milutina Krivokapića, osuđene zbog privredne saradnje sa okupatorom.

– Tužno je, tužno – kazao bi – ali ako se svemu ne smejemo, nećemo ostati čitavi!

Branki bi šapnuo kao da joj odaje državnu tajnu, da Ministarstvo trgovine i snabdevanja pušta u prodaju izvesne količine šećera po 15 dinara po kilogramu, kao i petroleja, šibica i soli, a ostavio bi joj na kuhinjskom stolu fišek projinog brašna govoreći: – Ne znam šta mi je! Stalno zaboravljam da donesem cveće!

Glumio je delegate u Trstu na istorijskom zasjedanju i uzvikivao: – Živeo autonomni Trst u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji! – Izigravao je garibaldinca, a zatim celokupnu jugoslovensku IV armiju. I svakoj burnoj ili tužnoj dogodovštini izvan i unutar nedavno oslobođenog glavnog grada davao je prizvuk humora, što je tokom tih turobnih dana za ojađene Riki i Branku bilo dragoceno. Jer, među umornim, izgladnelim, povređenim i uvređenim stanovništvom, činilo im se, jedino su mladi odolevali tuzi i pevali. Mladost obično ima malo čega da se seti, a svemu se raduje. Dragu nije bio mlad, ali je takav ostao u duši.

I dok je unakaženi Beograd dahtao raskomadano na obalama reka i dopuštao, poput samrtnika, da s njim čine šta hoće, dotle se Dragu šalio: – Tačka, tačka, tačkica, pa jedan bon, bonbon... iz diplomatskog magazina! Najprogresivniji posleratni izum! Novi način sledovanja osnovnih

životnih namirnica! Sad imamo čiste menze i prepune magacine umesto nekadašnjih prljavih kafana i kapitalističkih prodavnica. Jedini majušni problem je u tome što su kafane i dućani bili za svakoga, a menze i magacini sad su samo za povlašćene.

– Grad nam izgleda kao rođendanska torta preko koje se prošetao proždrljivi mačak – rekao bi i zapevao partizanske pesme koje su se orile ulicama dok su ih omladinci raščišćavali od ruševina. Najglasnije je pevao kad bi oponašao one koji rade oko železničke stanice, jer ih je tamo bilo najviše zato što se stanica morala što pre osposobiti za saobraćaj.

Izuzetno je uživao u opisima prizora koji su oslikavali sukob između novog i starog. Odigrao bi, kao iskusni glumac, ulogu ozbiljne beogradske dame, koja je sa svojim kućencetom krenula da se prošeta oslobođenim gradom, a usput bila zasuta krečom sa neke građevine.

– Sram vas bilo! – ciktao je Dragu što je tanje mogao, otresajući nevidljivi beli prah sa imaginarnog šešira.

– Izvini, druga'ce, nije 'otimično! – vikao je kao da se oglašava sa skele. A onda najdubljim glasom upadao s lakoćom u crnogorski akcenat: – Ma bjež, ženetino, dok udarnici rade! *Nema odmora dok traje obnova!* – uzvikivao je pobedonosno.

Inda je uživala u njegovoj glumi. Često je izmišljao priče namenjene samo njoj, namigujući Rikici kao signal da događaj koji sledi nije stvarno viđen, iako bi u tom vremenu i najluđi mogao da bude istinit.

Ponekad su istinite priče imale koliko neverovatan toliko i tragikomičan prizvuk. Kao ona o bakici koja je zapalila sveće po celom Trgu ispred Narodnog pozorišta na mestu gde su ruski vojnici pali za oslobođenje Beograda. Kada su je milicioneri upitali šta radi, ona im mirno odgovori: „Za pokoj duše,“ i prekrsti se.

Tog nedeljnog prepodneva dok je letnja žega topila asfalt beogradskih pločnika, Branka je najzad uspela da skrene kćerkine misli sa odsutnog oca, uglavnom zahvaljujući dolasku Rikićinih prijatelja.

Okupljali su se u ustaljeno vreme, oko podneva. Činilo se logično da se preživeli, uglavnom iz pozorišnih krugova, posle rata sastanu kod Rikice, omiljene u predratnom beogradskom društvu. Iz nedelje u nedelju

njihov broj se povećavao. Vraćali su se u Beograd ili iz zarobljeništva, ili iz rata, ili iz svojih skrovišta.

– Da nisam poslušala Blanki i Marka i onu moju šašavu Sandu Gašić, ne bi se ni ja vratila – priznavała je Riki.

Činili su, sa retkim izuzecima, tužnu skupinu omršavelih, oronulih, zblanutih ljudi. Rat ih je razboleo, učinio sumnjičavim i paničnim, upravo kao što je i svet kome su pripadali učinio bivšim. Ipak, u njihovom strahovanju i nedoumicama nazirao se tračak zadovoljstva ili, možda, prkosa. Titrala je pobedonosna iskra zapaljena povratkom u rodni grad ozeleneo od lišća, a ne od nemačkih uniformi; grad doduše lišen lepote, ali i zloslutnih proglaša i kukastih krstova. Sada su mnogi drhtali od petokrake.

Dolazili su da se žale, da jadikuju nad izgubljenim, oduzetim, zbrađenim. Bili su umorni od života, ali sa iskonskom željom da ga nastave, makar se zasnivao samo na sećanjima. Prepričavali su stare viceve, govorili o nepravdama nove vlasti, negirali mogućnost napretka u koji je većina potajno verovala, a svi tražili isto: da se napoje na izvoru Rikičinog nepresušnog optimizma i vere u sopstvenu snagu; da ih protrese njen inat i borbenost; da ih ponese njen široki osmeh i ubode zdrava žaoka njenih šala, pa da tako osveženi nastave da koračaju kroz neizvesnu svakodnevicu pod okriljem srpa i čekića.

Nekada davno, svojim poletnim baletskim korakom, Riki je obasipala sličnim darovima publiku Narodnog pozorišta. Kasnije, posle nesrećnog pada i napuklog kuka, nudila je mušterijama blagodeti svoje kočoperne duhovitosti u stalno punom modističkom salonu u Knez Mihailovoj. A sada, posle preživljenih ratnih strahota, pomagala je okupljenim prijateljima da pronađu, bar za časak, vedrinu koju su tokom četiri godine muka negde zaturili, mada je Riki, možda više od većine tih povratnika, koliko pre toliko i tokom rata, odbolovala, propatila i izgubila.

Svet je dolazio i zbog Branke, mekog pogleda i čudesnog smeška, blagih reči, tihe pomirenosti sa životom i dubokog razumevanja ljudskih slabosti.

– Ona je kao umetničko delo velikog majstora – rekao je Dragu tog dana Rikici, pošto ih je Branka poslužila kafom koju joj je on doneo. – Za svakog i za svagda.

Kasnije, kada je Riki to prenela sestri, ona je odmahнула rukom i pocrvenela. Crvenela je kao devojčica i u četvrtoj deceniji života, jer je zadržala naivnost i stidljivost svojstvenu mladosti. – Ma, da mi je nekako zamijeniti onaj prsten za dva pileta – promrmljala je zabrinuto umesto odgovora.

Sed, mršav i pognut, kao osušena grana, predratni pozorišni kritičar „Pravde“ Duško Zlatić, govorio je odabranim rečima i tihim glasom: – Jeste li, molim vas lepo, čuli diskusiju na sednici Skupštine?

– Koju? – upita Riki.

– Ovu poslednju u vezi sa Zakonom o krivičnim delima protiv naroda i države.

– Ma šta čuli! Proučili, bolan! – Riki se nasmeja. – Prostudirali štivo u „Politici“.

– Dabome – odgovori ozbiljno mirnodopski konzul u Otavi, gospodin Pavlović. – Pravo je zadovoljstvo pratiti misli Milana Grola. On je kristalno jasno izneo skrivenu podlogu ovog zakona, koji je, kako reče, menjao ime već četiri puta!

Duškovu inače nepomično lice suve kože i bledog pogleda razvuče se u blagi osmeh: – Kako sam uživao u njegovoj raspravi o razlici između izabrane i neizabrane vlasti. Ogrešenje o prvu, tj. izabranu vlast Grol izjednačuje sa ogrešenjem o otadžbinu, a zatim ističe da se ogrešenje o nenarodnu, režimsku vlast teško može okarakterisati kao zločinačka delatnost. Ma, shvatate li vi šta je, u stvari, Grol kazao?!

– Kako da ne, dragi prijatelju – ubaci pozorišni glumac Krasić i pored vrućine odenut u strogo sivo odelo. – Sasvim se slažem s njegovim opservacijama, pogotovo kad govori o uređenju našeg budućeg života. Tu su mišljenja veoma različita i neujednačena.

– Tako je – opet preuze reč Zlatić. – Da bi se ujednačila mišljenja oko onog što je bitno, potrebno je da se uravnoteže osećanja prema onome što je opšti, najširi interes nacije, znači, prema otadžbini, i da se shvati šta je otadžbinsko. Jer, kako reče, država je pravni, dok je otadžbina moralni pojam...

– Ma, ko još na to sad obraća pažnju, jadni moji drugari – prekide ga slikar Mika Adamov, tužno odmahujući rukom.

– Nemojte tako – ljutnu se Zlatić. – Sve je to usko povezano sa zakonima, a njih niko ne sme da zanemari! Kako reče Grol, zakone države potpisuje zakonodavac, dok zakone otadžbine nosi narod u svojoj duši, a najvažnije je da se politički protivnici ne uvrste u izdajnike i neprijatelje zemlje i otadžbine. Jer, demokratija je zasnovana na borbi različitih političkih stavova.

– Kod srpske naše bratijeee! Nikad ne beše demokratijeee! – pevušio je Dragu, ali ga osim Riki niko ne ču.

– Puštaju starog lisca govorit – uzdahnu Riki – ne bi li narodu dali osjećanje...

– ... tolerancije različitih mišljenja – dovrši Dragu njenu misao.

– Jest! A ubrzo će ga slistit, vidjet ćete – zaključí Riki.

– Najvažniji deo njegovog govora – umeša se opet Pavlović – to je onaj u kome naglašava da je ovaj zakonski predlog podložan proizvoljnim tumačenjima i da poseduje kako povratni tako i uznemirujući karakter, oba opasna u sadašnjem vremenu, u času kada treba poći ka smirivanju i srediavanju...

– A zatim je kazao – Dragu poče da glumi Grola: – „Ovaj zakon stvara zabunu!“ „Kod koga?“ pita Vidmar. „Odgovoriću vam, gospodine Vidmar: kod svih onih kod kojih sva rešenja za sve probleme nisu pronađena. Kod svih onih koji veruju da treba još tražiti rešenja!“ – Dragu se sruši u fotelju i zauze pozu dubokog mislioca, ali ubrzo promeni temu: – Nego, umesto što ovde filozofiramo i prepričavamo Grolove govorancije, da vidimo nešto konkretno...

– Kao na primjer? – upita Riki.

– Kako bismo, recimo, pomogli Mirku Momčiloviću, koji je, kao što svi verovatno znate, pao u nemilost.

– A sve zbog „Sunca, mora i žena“! – ubaci Riki dramatično.

– Da! Zbog tog komada koji se davao u Narodnom pozorištu za vreme okupacije – nastavi Krasić ozbiljno – što mu se sad beskrajno zamera. A sve njegove zasluge za razvoj pozorišne umetnosti u ovom gradu su zaboravljene... Prva glumačka škola sa pravim renomeom iz koje su izašli talenti poput Nevenke Urbanove, Pavla Bogatinčevića i Dare Milošević, brojni tekstovi... sve se to zanemaruje!

– Ja poznajem neke ljude na položajima – umeša se profesorka matematike, gospođa Obradović, koja je do tada ćutala. – Treba pokušati... Svi moramo da radimo na tome... – pa duboko uzdahnu.

Zavlada turobna tišina.

– Nego, sećaš li se Rikčić – Dragu prekide neprijatni tajac – kad ti je onaj mladi nadobudni književnik Stančulović na Lepinoj slavi kazao da bi on, pošto si teška na intervjuima, svoj sa tobom počeo jednim šokantnim pitanjem?

– Da, uvaženi gospodine pišče – hitro odvrati Riki prenoseći se s laćom u vreme kada se događaj odigrao. – A šta biste me to tako obeznanjujuće pitali?

– Pa – Dragu preuze ulogu pisca oponašajući njegov unjkavi glas – recimo, pitao bih vas kada ste izgubili nevinost.

– E, dragi moj trapavi literato, kada biste mi vi postavili takvo pitanje, znate li šta bih vam ja odgovorila?

– Ne! – Dragu teatralno odmahnu glavom.

– Rekla bih vam da ćete dobiti moj odgovor kada mi kažete kada ste vi prvi put dobili triper.

Zaboravili su da je Inda ostala u sobi. Riki je pomilova i posla u kuhinju kod mame.

Branka je pokušavala da zgotovi obrok od nešto hrane koju je pribavila prethodnog dana od jedne seljanke u zamenu za mali srebrni poslužavnik. Inače belog tena, a sad bleđa, inače sjajnih očiju, a sad blistavih od suza, Branka odloži nož kojim je sekla luk, podiže Indu i čvrsto je zagrlila: – *Fižikja mija linda*, kćerkice moja lepa! – mrmljala je ljubeći je grčevito kao da je prati na dug put.

– Mama, sta je Djagu? – upita Inda grickajući parče čokolade koju je opet dobila od njega.

– On je glumac.

– Sta je to?

– On izađe na pozornicu u pozorištu, i onda igra nekog drugog iz neke priče.

– A sto tata nije gjumac? Onda bi i on donosio cokojadu...

– Mala moja, da može i tata bi ti je donosio svaki dan. Nekada, samo malo prije nego što si se rodila, tata ti je mogao kupiti sve što zamisliš.

– Aha... Uf, sto se nisam janije jodila! – napučila je usne. – A sta je tatko ako nije gjumac?

– *Ah, kerida, il prizonjeru*, mila moja, zatvorenik – prošapta Branka, pa nastavi glasno: – Kao što sam ti već ranije kazala, tatko je bio bogat čovjek, trgovac. Imao je veliko poduzeće u Sarajevu, svoje novine, kina gdje su igrali filmovi, štampariju, špediciju, mnogo automobila... a sad – Branka zastade – sad nema ništa osim onog što je najvažnije: tebe i mene i našu veliku ljubav... Danas, tvoj tatko je... on je... pošten čovjek. Jest, to je njegova današnja profesija.

Inda klimnu glavom i veselo istrča iz kuhinje, a Branka zarida.

Sećala se dana kada je najzad dočekala odlazak Nemaca, dana oslobođenja! Nema više straha, noćnih zebnji, osluškivanja bata koraka u hodnicima i večnog pitanja: „Da li dolaze po mene, po nas?“ Nema više

straha od okupatora, kome je prethodio strah od ustaša. Sećala se svoje neizmerne radosti tog divnog oktobra kada slike beogradskih ulica i pored ruševina nisu vređale oko: okupan u suncu sumagličaste, sanjive rane jeseni, ovaj namučeni, rušeni, krpljeni i gaženi grad je takoreći blistao u odsjajima ono malo žutog lišća koje bombe nisu raznele, a naleti vetra oduvali. Tu sedmicu je provela u ushićenju koje se nije dalo meriti nikakvim osećanjem dotad doživljenim; ushićenju koje joj je dozvoljavalo da zaboravi činjenicu da mir posle rata kao što je bio ovaj, nije radostan mir. Tek nešto kasnije spoznala je nedostatke posleokupacijske sreće: iskrzane, raznesene kuće, otkopavanja ruševina iz kojih su izranjali nečiji kreveti i kolevke, prebrojavanja preživelih prijatelja, a od preživelih onih koji su odvođeni, zatvarani, nestajali zbog ovog ili onog novouspostavljenog i novoimenovanog nedela.

Sve se slomilo, ustumbalo, preokrenulo. Na kuće-ruševine nadovezali se ljudi-ruševine

Po beogradskim zgarištima gnezdila se poneka šćućurena, utihnula kuća: kao postidena što je netaknuta doživela kraj rata skrivala se među polumrtvim posestrimama. Jedna od takvih bila je i njihova. Imali su sreće u sveprisutnom zlu, razmišljala je Branka, ne samo što su ostali živi, već i što im je ostao krov nad glavom. I zbog života i zbog krova nad glavom počela se stideti osmeha kao da njime vređa mrtve. Ne, nije se mogla veseliti: činilo joj se da bi vedrim pogledom grešno okrzнула sećanje na svakog ubijenog ili mučenog. Jeste, Nemci su otišli iz Beograda, ali dolazak oslobodilaca, kozaračka kola koja su vijugala Terazijama, gromka gorštačka pesma koja se strasno orila odvaljujući udarničkom snagom poneku nesigurnu ciglu sa skrhanih zidova, otvaranje beogradske opere, početak izlaženja „Politike“ – sve ju je to nekako čudno mimoišlo, ostalo joj tuđe, pružilo joj samo tren radosti da bi joj se na pleća opet srušio već dobro poznati teret mukotrpane sadašnjice, nemaštine u svemu, pa čak ovog puta, kao nikad ranije, i u snovima o budućnosti.

Rat prođe, a glad ostade. A za Marka i nepravda. Zar je pravda što je njen Marko odveden u zatvor, a onda na prinudni rad u Bor? Znala je da će se vratiti. Potmulo osećanje beznađa nije joj utrlo verovanje da će ga sačekati na kapiji Njegoševe 17. Ipak, često joj je izgledalo da je i samo ratno vreme davalo više prilike za nadu: patrola će zaobići njihov stan, bomba će mimoići njihovu kuću, a što je najvažnije, sloboda i mir će doći. Sve je nosilo pečat privremenog. Sada, sa nestankom neposredne